

نگاهی به زندگی صادق هدایت در زمان تحصیل در اروپا در سال‌های ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۹

مهتاب هدایتی

چکیده:

صادق هدایت را می‌توان شاخص‌ترین نویسنده صاحب‌سبک معاصر ایران نامید. بیشتر مقالاتی که تاکنون درباره‌ی این نویسنده‌ی خلاق نوشته شده است، درباره‌ی سبک نویسندگی و تحلیل محتوایی داستان‌های کوتاه و بلند اوست. یکی از نقاط مبهم زندگی او که کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته، دوران تحصیل و اقامت او در خارج از کشور است. هدایت در سال ۱۳۰۵ شمسی برای ادامه تحصیل عازم اروپا شد، اما به دلیل مشکلات روحی و دوری از خانواده نتوانست موفقیتی در تحصیل کسب کند و پس از چندسال به توصیه پزشک معالجش به ایران بازگشت. در این مقاله سعی داریم ضمن ارائه شرحی از زندگی صادق هدایت، به بازخوانی اسناد پرونده کارگزینی وی در وزارت طرق و شوارع، موجود در آرشیو ملی ایران در خصوص سیر مراحل تحصیل، تغییر رشته و مدرسه او در بلژیک و فرانسه تا بازگشت به ایران بپردازیم.

کلیدواژه‌ها

صادق هدایت؛ اسناد تاریخی؛ داستان‌نویس؛ تاریخ ادبیات.

آرشیو ملی، سال پنجم، شماره اول و دوم، بهار و تابستان ۱۳۹۸، شماره پیاپی ۱۷ و ۱۸؛

صص: ۱۱۰-۱۴۰

نگاهی به زندگی صادق هدایت در زمان تحصیل در اروپا در سال‌های ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۹

مهتاب هدایتی^۱

مقدمه:

صادق هدایت در سال ۱۲۸۱ شمسی در تهران چشم به جهان گشود، پدر وی هدایت‌قلی هدایت (اعتضادالملک) یکی از رجال صاحب‌نام و قدرتمند دوره قاجار بود. صادق هدایت در ادبیات ایران به‌ویژه داستان‌نویسی و ترجمه نقش بسیار پررنگی دارد. از جمله آثار معروف او می‌توان به بوف کور، سگ ولگرد و سه قطره خون اشاره کرد. هدایت با نوشتن بوف کور به‌نوعی سبک سوررئالیسم را در ادبیات ایران پایه‌ریزی کرد، این رمان اکنون به زبان‌های مختلف ترجمه شده است. هدایت، شاخص‌ترین فرد در بین نویسندگان زبان فارسی است که آثارش براساس ناامیدی و یأس شکل گرفته و نخستین نویسنده تاریخ ادبیات فارسی است که با خودکشی به زندگی خود پایان داده است» (رضی و بهرامی، ۱۳۸۵، ص ۹۵). پس از جمال‌زاده، که در سال ۱۳۲۹ قمری کتاب «یکی بود و یکی نبود» را منتشر ساخت و در زبان فارسی راه نوینی در داستان‌نویسی باز کرد، صادق هدایت بزرگترین نویسنده‌ای است که توانست با کشف زبان مخصوص به خود، که مستقیماً از زبان ساده مردم و دردمندان ایران مایه گرفته است، در داستان‌های کوتاه خود ادبیاتی در وصف زندگی مردم به‌وجود آورد (دانایی‌برومند، ۱۳۷۴، ص ۴۶). مقالات و کتاب‌های زیادی در خصوص هدایت و سبک نویسندگی وی منتشر شده است اما یکی از مهم‌ترین بخش‌های زندگی که زیاد مورد توجه قرار نگرفته زمان تحصیل وی در سال‌های ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۹ شمسی در اروپاست.

۱. کارشناس‌ارشد زبان و ادبیات فارسی،
کارشناس مستندسازی، اداره کل تنظیم
و توصیف اسناد ملی، سازمان اسناد و
کتابخانه ملی ایران؛
Hedayati.mahtab@gmail.com.

در ۱۲ مرداد سال ۱۳۰۵ شمسی، قراردادی بین صادق هدایت و وزارت فوائد عامه جهت تحصیل در اروپا منعقد شد که طبق آن، هدایت جهت تحصیل در رشته مهندسی با گروهی عازم اروپا گردید (سند شماره ۲).

براساس نامه صادق هدایت به وزارت فوائد عامه، او در سال ۱۳۰۵ شمسی همراه گروهی از محصلان برای تحصیل عازم بلژیک می‌شود: «این بنده، صادق هدایت چهار سال پیش از طرف وزارت جلیله فوائد عامه سابق برای راه‌سازی به اروپا رهسپار شدم...» (سند شماره ۱۷). هشت‌ماه از تحصیل هدایت در مدرسه شهر گان نگذشته بود که حسن شقاقی، سرپرست محصلین در نامه‌ای به وزارت فوائد عامه چنین می‌نویسد: «نظر به اینکه ایشان در قسمت ریاضیات نسبت به رفقای خود قدری ضعیف هستند و از طرفی این جوان استعداد و شوق زیادی برای تحصیلات معماری دارد و از طرف دیگر از آب‌وهوای شهر گان شکایت دارد و بنده نیز تصدیق می‌کنم لهذا در صورتی که تصویب می‌نمایند محصل مزبور در قسمت معماری مشغول تحصیل شود و از شهر گان به پاریس برای تحصیل در مدرسه معماری تغییر محل بدهد» (سند شماره ۳).

در ادامه، وزارت فوائد عامه طی نامه‌ای به حسن شقاقی با درخواست تغییر رشته صادق هدایت موافقت کرد: «همان‌طور که پیشنهاد کرده‌اید بنویسید که صادق‌خان هدایت برود به پاریس و در مدرسه معماری مشغول تحصیل باشد» (سند شماره ۴).

روزی که هدایت برای ادامه تحصیل به پاریس رفت، افراد خانواده او تصور می‌کردند پسر خانواده در بازگشت به تهران، یا مهندس خواهد شد یا طیب، در حالی که خود او نویسندگی و نوشتن را بر هر رشته دیگری ترجیح می‌داد (دانایی‌برومند، ۱۳۷۴، ص ۲۰).

هدایت پس از مدتی که در پاریس در مدرسه Travaux Publics مشغول به تحصیل شد، پدرش هدایت‌قلی (اعتضادالملک) در تاریخ ۵ دی‌ماه ۱۳۰۶ در نامه‌ای خطاب به وزارت فوائد عامه و تجارت تقاضا کرد مدرسه معماری پسرش را تغییر دهند (ساکما: ۹۹۸/۱۳۴). هدایت‌قلی‌خان همراه تقاضای فوق برنامه مدرسه موردنظر را نیز ارسال کرد ولی در نهایت با این درخواست به دلیل اینکه «مدرسه معماری LEcole Speciale d'architecture از مدارس خصوصی و گمنام پاریس است که حتی برای پذیرش شاگرد امتحان ورودیه هم ندارد» مخالفت شد (سند شماره ۶).

هدایت در هنگام تحصیل رشته معماری در پاریس بنابر راپورت سفارت پاریس در مورخ ۱۰ اردیبهشت‌ماه ۱۳۰۷ دست به خودکشی زده و خود را به رودخانه می‌اندازد: «چندی قبل به قصد انتحار خود را به رودخانه Sene انداخته خوش‌بختانه در آن موقع مسافری کشتی‌ای که از آن حوالی عبور نموده مشارالیه را دیده نجات داده‌اند» (سند شماره ۷). بعد از اقدام نخست هدایت برای خودکشی، در کارت‌پستالی که در تاریخ سوم مه ۱۹۲۸ از پاریس به تهران فرستاد برای برادرش محمود نوشت: «یک دیوانگی کردم به خیر گذشت» (جمشیدی، بی‌تا، ص ۶۵).

ضمیمه راپورت وزارت خارجه در خصوص خودکشی هدایت گزارش پزشک معالج صادق خان، ماریه، است که با توجه به شرایط روحی صادق خان توصیه به بازگشت وی به ایران و زندگی در کنار خانواده را دارد.

در سال‌هایی که هدایت در پاریس و در مدرسه معماری درس می‌خواند موفقیتی به دست نمی‌آورد. گزارش علی زاهدی سرپرست محصلین اعزامی به فرانسه مبین این امر است: «بین محصلین، آقای صادق خان هدایت بلا تکلیف است. سال گذشته به مناسبت کسالت مزاجی و غیره از عهده امتحانات برنیامده، تابستان گذشته عهده‌دار شد مواد امتحانی را حاضر نماید. متأسفانه در این قسمت هم قصور نمود. عجالتاً نمی‌تواند وارد مدرسه فواید عامه بشود. در نتیجه چندین بار امتحان و تجربه عقیده بنده این است که ماندن صادق خان هدایت در پاریس به کلی بی‌نتیجه و هر چه زودتر ایشان باید به ایران معاودت کنند» (سند شماره ۱۲).

در سال ۱۳۰۷ مکاتبات وزارت فواید عامه با وزارت معارف در راستای جایگزین کردن محصلی با وی و انتقال صادق خان به وزارت معارف را دارد که مکرراً در نامه‌ها به علاقه وی به فلسفه و ادبیات را گوشزد می‌کنند: «صادق خان هدایت که دو سال قبل از طرف آن وزارت جلیله برای تحصیل معماری به فرانسه روانه شده از قرار معلوم به هیچ‌وجه استعداد و میل به تحصیل در این شعبه را ندارد و از قراری که تحقیق شده، ذوق و استعداد فوق‌العاده به فلسفه و ادبیات دارد» (سند شماره ۹). پس از توافق وزارت معارف با جایگزینی وی با یکی از محصلین وزارت‌خانه مذکور، مکاتباتی در دست است که از اوضاع روحی صادق هدایت و تأکید به بازگشت وی به ایران و زندگی در کنار خانواده حکایت دارد.

هدایت طی نامه‌ای به تاریخ ۱۶ شهریور ماه ۱۳۰۹ بازگشت خود را به تهران اعلام کرد. از متن نامه هدایت چنین برمی‌آید که خود وی همچنان مشتاق به تحصیل در رشته معماری است. «از محصلین وزارت جلیله فواید عامه خارج و جزو محصلین وزارت جلیله معارف شدم و چون پیوسته مخالفت با ورود این جانب به مدرسه معماری دولتی ادامه داشت ناگزیر به بازگشت به طهران شدم» (سند شماره ۱۷).

[سند شماره ۱]
[نشان تاج و شیر و خورشید]
وزارت فلاح و تجارت و فواید عامه
اداره کل طرق و شوارع
تاریخ ۸ برج ۵ سال ۱۳۰۵

آقای دکتر علائی
متمنی است آقای صادق خان هدایت را معاینه فرموده و نتیجه را با عین این ورقه سر بسته برای
این اداره ارسال فرمایند.
اسم صادق خان هدایت
سن: ۲۳ سال
قامت: -
امراض مسریه: خیر
دید: بی عیب
قلب: بی عیب
نواقص اعضا: خیر

محل امضای دکتر علائی
محمد علائی

[سند شماره ۲]
[نشان تاج و شیر و خورشید]
وزارت فلاح و تجارت و فواید عامه
اداره کل طرق و شوارع

مورخه ۱۲ مرداد ماه سال ۱۳۰۵
۱- وزارت فواید عامه آقای میرزا صادق خان هدایت را در مدت سه سال برای تحصیلات در رشته
مهندسی به اروپا اعزام دارد.
۲- مخارج مسافرت به اروپا و مراجعت به ایران و مخارج تحصیل و توقف در اروپا به عهده
وزارت خانه است.
۳- آقای میرزا صادق خان متعهد می شود در قسمت تحصیلات تابع نظریات وزارت فواید عامه باشد.
۴- آقای میرزا صادق خان متعهد می شود در مراجعت به ایران و تکمیل تحصیلات به میزان سنواتی
که در اروپا و تحصیل کرده، به دولت خدمت نماید؛ به این ترتیب که سال اول را حقوق شصت تومان

و دو سال دیگر در حدود یکصد تومان در ماه دریافت دارند.

۵- چنانکه آقای میرزاصادق خان در حین تحصیل به علت غیرمعمولی بخواهد از ادامه تحصیلات خود صرف نظر نماید و یا اینکه پس از ختم تحصیلات نتواند به ایران مراجعت و در خدمت دولت باشد، متعهد می شود کلیه مخارجی را که وزارت فوائد عامه در مدت تحصیل مشارالیه در اروپا به عمل آورده مسترد دارد.

۶- برای اطمینان به اجرای ماده ۵ این قرارداد آقای میرزاصادق خان یک نفر ضامن در حدود سه هزار تومان به وزارت فوائد عامه می سپارد.

مهر وزارت اطلاعات و تجارت و فواید عامه
امضای صادق خان هدایت

[سند شماره ۳]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت فلاحت و تجارت و فواید عامه

به تاریخ ۲۲ برج دی سال ۱۳۰۵

مقام منیع وزارت جلیله فواید عامه دامت شوکته
با کمال احترام معروض می دارد راجع به آقای صادق خان هدایت محصل آن وزارت جلیله مقیم گان (بلژیک) نظر به اینکه ایشان در قسمت ریاضیات نسبت به رفقای خود قدری ضعیف هستند و از طرفی این جوان استعداد و شوق زیادی برای تحصیلات معماری دارد و از طرف دیگر از آب و هوای شهر گان شکایت داد و بنده نیز تصدیق می کنم لهذا در صورتی که تصویب می نماید محصل مزبور در قسمت معماری مشغول تحصیل شود و از شهر گان به پاریس برای تحصیل در مدرسه معماری تغییر محل بدهد.

حسن شقاقی

[سند شماره ۴]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت فلاحت و تجارت و فواید عامه

تاریخ ۳ بهمن ماه سال ۱۳۰۵

آقای میرزا حسن خان شقاقی

همانطوری که پیشنهاد کرده‌اید بنویسید صادق خان هدایت برود به پاریس و در مدرسه معماری مشغول تحصیل باشد؛ بالاخره یک نفر معمار متخصص برای فواید عامه لازم است.

[سند شماره ۵]

۵ دی ماه ۱۳۰۶

مقام منبع وزارت جلیله فواید عامه و تجارت دامت شوکته

بنده‌زاده صادق خان البته در دوسیه مربوطه او مذکور است، در موقعی که مقرر شده جزو محصلین وزارت فواید عامه به اروپا برود. نظر به استعداد و رغبتی که مخصوصاً خود او اظهار می‌داشت، بنا شده به مدرسه مخصوص معماری که آن‌هم از شعب مخصوصه فواید عامه است رفته تحصیل آن فن را بنماید. متأسفانه بعد از رسیدن آن‌ها به اروپا در موقع تعیین تکلیف محصلین او را به مدرسه Ecole Plase Travaux Pablics که به‌طور کلی مربوط به علوم فواید عام بود، فرستادند.

در این مدرسه دروس اختصاصی برای معماری نیست و درس‌های عمومی که برای سایر شعب فواید عامه لازم است در آنجا تدریس می‌شود. معلوم است به این ترتیب دو حیث اسباب تضییع وقت و استعداد محصلی است که خود را برای کار مخصوص حاضر کرده. به‌همین جهت اخیراً بنده‌زاده اظهار داشته که مدرسه دیگری که پرگرام آن را لفاً تقدیم می‌دارد نزدیک مدرسه حالیه او در شهر پاریس واقع و مخصوص معماری است که دروس و عملیات لازمه این فن در آن تدریس می‌شود و از هر حیث ممتاز است علاقه استفاده محصل معماری از دروس آن بیشتر و بهتر بوده زودتر می‌تواند تحصیلات خود را به انجام رسانیده برای خدمتگزاری دولت حاضر شود. نظر به این مرجحات از آن مقام منبع تمنا دارد مقرر دارند بنده‌زاده صادق خان را به مدرسه مخصوص معماری بسپارند که وقتش ضایع نشده، بر حسب استعداد و ذوق فطری خود زودتر تحصیلات لازمه را نموده پس از اخذ دیپلم برای انجام وظیفه خدمتگزاری به وطن خود مراجعه نماید.

هدایت‌قلی

[سند شماره ۶]
اداره کل طرق و شوارع
۱۳۰۶/۱۲/۱۰

مقام منیع وزارت جلیله فلاحه و تجارت و فواید عامه دامت شوکته در جواب مراسله نمرة ۱۱۶۴۱/۱۱۰۵۲ راجع به تغییر مدرسه آقای صادق خان هدایت محترماً خاطر مبارک را مستحضر می‌دارد که مدرسه Travaux Pablics دارای چهار شعبه مختلف: فواید عامه، مکانیک، ساختمان و معماری و نقشه‌برداری است. اتفاقاً شعبه معماری این مدرسه از شعبات خوب و بلکه از بعضی حیثیات بر سایر شعبات ترجیح دارد. آقای صادق خان هدایت از بدو ورود به پاریس برای همین رشته معرفی شده و مشغول باشد. مدرسه معماری Ecole Speciale d'architecture از مدارس خصوصی و گمنام پاریس است که حتی برای پذیرش امتحان ورودیه هم ندارد. به عقیده بنده تغییر مدرسه آقای هدایت جز اتلاف وقت، نتیجه دیگری برای ایشان نخواهد داشت. بهتر آن است کوشش نموده در آن سال از عهده امتحان مواد کلاس خود برآید.

پاریس. علی زاهدی

[سند شماره ۷ و ۸]
[نشان تاج و شیر و خورشید]
(وزارت امور خارجه)
مورخه ۱۳۰۷ / ۶ / ۶

رپورت سفارت پاریس
آقای صادق خان هدایت فرزند آقای هدایت قلی خان هدایت که مقام ریاست شیلات را در وزارت فواید عامه حاضرند، چندی قبل [به] قصد انتحار خود را به رودخانه Sene انداخته خوش‌بختانه در آن موقع مسافری کشتی‌ای که از آن حوالی عبور نموده مشارالیه را دیده نجات داده‌اند. آقای صادق خان هدایت یکی از محصلین دولتی است که وزارت فواید عامه برای تحصیل فنون مربوطه به پاریس فرستاده است. ریاضیات یکی از دروس مهم حتمی این قسمت است ولی مشارالیه به هیچ وجه ذوقی برای تحصیل آن ندارد و به همین دلیل بوده که سال گذشته نتوانست از عهده امتحانات خود برآید و از قرار معلوم امسال نیز امید موفقیت ندارد. محض ادای وظیفه سفارت مشارالیه را نزد طبیب فخری (?) فرستاد اکنون پس از معاینه و مطالعه رفتار و کردار این جوان دکتر Marmia راپرتی به سفارت فرستاده است که برای بهر (?)

اطلاع سواد آن را لفا تقدیم می‌دارد از این راپرت چنین نتیجه گرفته می‌شود که آقای صادق‌خان هیچ‌گونه استعداد برای تحصیلات مهندسی ندارد. در صورتی که این رشته تحصیلات را تعقیب کند نه فقط نتیجه نخواهد گرفت بلکه باعث اتلاف وقت و اغتشاش حواس مشارالیه خواهد شد. دکتر مارمیه چنین تجویز نموده است که آقای صادق‌خان، این زندگانی انفرادی را که امروز ... ترک کرده به وطن مراجعت و با اهل خانه خود زندگانی نماید شاید در نتیجه زندگانی خانوادگی بهبود حاصل شود.

مستدعی است مراتب را به وزارت فواید عامه اطلاع دهند تا تصمیمات لازم راجع به این جوان انجام و طوری مقرر دارند که پول دولت هدر نرود.

[سند شماره ۹]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

اداره معارف

بتاریخ ۱۱ ماه ۷ سنه ۱۳۰۷

بسمه تعالی

وزارت جلیله فلاح و تجارت و فواید عامه

صادق‌خان هدایت که دو سال قبل از طرف آن وزارت جلیله برای تحصیل معماری به فرانسه روانه شده، از قرار معلوم به هیچ‌وجه استعداد و میل به تحصیل در این رشته را ندارد و از قراری که تحقیق شده، ذوق و استعداد فوق‌العاده به فلسفه و ادبیات دارد. بدیهی است در چنین صورتی، اجبار او به تحصیل معماری مفید فایده نخواهد بود و بین شاگردانی که از وزارت معارف برای رشته‌های مختلف اعزام شده ممکن است اشخاصی پیدا شوند که برای معماری مفید باشند و چنانچه موافقت فرمایید بهتر است به جناب مستطاب اجل آقای اعلای دستور داده شود که آقای صادق‌خان هدایت را در ردیف محصلین وزارت معارف قرار داده و به جای مشارالیه یک نفر را به قسمت محصلین آن وزارت جلیله نقل دهند.

۱۳۰۷/۷/۱۱

[سند شماره ۱۰]
[نشان تاج و شیر و خورشید]
وزارت فلاحت و تجارت و فواید عامه
تاریخ تحریر ۱۵ شهریور ۱۳۰۷

مقام منیع وزارت جلیله ... دامت شوکتہ

بهموجب مراسله وزارت جلیله امور خارجه و راپورت معارف پاریس که لفظاً از نظر مبارک می‌گذرد صادق‌خان هدایت که جزو محصلین طرق است، استعداد تحصیل ندارد و نمی‌تواند تحصیلات خود را در اروپا ادامه دهد. بهطوری که طبیب معالج او راپورت می‌دهد و ضمیمه راپورت معارف پاریس ارسال شد، این محصل از بدو ورود به فرانسه در ردیف شاگردان غیرجدی و بدون استعداد بود و علاقه به تحصیلات مهندسی که شعب مهم آن ریاضیات است ندارد اخیراً نیز به قصد خودکشی خود را به رودخانه سن انداخته ولی فوراً او را نجات داده‌اند طبیب مذکور توصیه کرده که هرچه زودتر باید مشارالیه به طهران مراجعت نموده و با خانواده خود زندگی کند زیرا زندگی انفرادی به حال او مضر می‌باشد. راپورت فوق به‌عرض رسید تا در صورتی که اجازه فرمایند محصل مزبور احضار گردد.

۱۳۰۷/۸/۸

[سند شماره ۱۱]
[نشان تاج و شیر و خورشید]
پاریس ۹ نوامبر ۱۹۲۸

مقام منیع وزارت جلیله فواید عامه

در تعقیب مورخه ۸ مهر ۱۳۲۲/۴۰۲۴ راجع به معاودت صادق‌خان هدایت شرح لازم به مشارالیه نوشته لیکن چون منتظر امری بود عجله در مراجعت ننموده عجالتاً از ظرف مقام محترم ریاست وزراء عظام شرحی به سفارت رسیده و امر شده است مشارالیه را تبدیل به وزارت علوم نموده یک نفر دیگر به وزارت فواید عامه داده شود. چون غیر از ۲۰ نفر محصلین اعزامی اخیر مخارج سایرین هنوز به هیئت اعزامی نرسیده و از طرف دیگر تقبل یک نفر محصل از طرف این جانب بدون اطلاع آن وزارت جلیله مقدور نبود به سفارت ایران تذکر داده شود که این امر باید در طهران به صلاحدید دو وزارت‌خانه مربوطه صورت گیرد و طبیعتاً داوطلبی که معرفی می‌شود باید اطلاعات علمی کامل داشته و استعداد فتنونی را که در نظر است داشته باشد. در این صورت منتظر اقدام و

وصول دستور آن وزارت جلیله می‌باشد.

آتاشه نظامی ایران

سرهنک شقاقی

[سند شماره ۱۲]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت فلاحت و تجارت و فواید عامه

مورخه ۱۱ اکتبر ۱۹۲۸

پاریس ۱۱ اکتبر ۱۹۲۸

مقام منبع وزارت جلیله فلاحت و تجارت و فواید عامه دامت شوکتها محترماً خاطر مبارک را مستحضر می‌دارد که مدرسه فواید عامه از دهم اکتبر مفتوح، آقایان عظیمی و اسفندیاری در کلاس سیم مشغول تحصیلند. مدرسه معدن هم در پانزدهم اکتبر مفتوح و این بنده علیزاده هم سال سیم مدرسه را شروع خواهم کرد. بین محصلین فقط آقای صادق خان هدایت بلا تکلیف است. سال گذشته به مناسبت کسالت مزاجی و غیره از عهده امتحانات برنیامده، تابستان گذشته عهده‌دار شد مواد امتحانی را حاضر نماید؛ متأسفانه در این قسمت هم قصور کرده عجزاً نمی‌تواند وارد مدرسه فواید عامه بشود.

ماندن آقای صادق خان هدایت در پاریس به کلی بی‌نتیجه و هرچه زودتر ایشان باید به ایران معاونت کنند. متمنی است هرچه زودتر تکلیف ایشان را معین فرمایند.

پاریس علی زاهدی

[سند شماره ۱۳]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

اداره معارف

به تاریخ ۱۱ ماه ۷ سال ۱۳۰۷

وزارت جلیله فلاحت و تجارت و فواید عامه

صادق خان هدایت که دو سال قبل از طرف آن وزارت جلیله برای تحصیل معماری به فرانسه روانه شده، از قرار معلوم به هیچ وجه استعداد و میل تحصیل در این رشته را ندارد و از قراری که تحقیق شده، ذوق و استعداد فوق‌العاده به فلسفه و ادبیات دارد. بدیهی است در چنین صورتی اجبار او به تحصیل مفید فایده نخواهد بود و بین شاگردانی که از طرف وزارت معارف برای

رشته‌های مختلف اعزام شده، ممکن است اشخاصی پیدا شوند که برای معماری مستعد باشند و چنانچه موافقت فرمائید بهتر است به جناب مستطاب اجل آقای علاء دستور داده می‌شود که آقای صادق خان هدایت را در ردیف محصلین وزارت معارف قرار داده و به‌جای مشارالیه یک‌نفر را به قسمت محصلین آن وزارت جلیله نقل دهند.

[سند شماره ۱۴]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

اداره معارف

به تاریخ ۱۵ آبان ماه سنه ۱۳۰۷

وزارت جلیله فواید عامه

در تعقیب مراسله ۱۲۱۸ ۷/۷/۲۴/ مجدداً زحمت می‌دهد که در خصوص آقای صادق خان هدایت اعزامی آن وزارت جلیله، راپرتی از جناب مستطاب اجل آقای میرزا حسین خان علاء وزیرمختار محترم دولت علیه در پاریس رسیده و اشعار می‌دارد که چون مشارالیه از عهده ادامه تحصیلات ریاضی برنیامده و ادامه این تحصیل برای او خالی از مخاطره نیست، بهتر آن است که به شعبه تحصیلات ادبی منتقل شود. چون وزارت معارف تبادل مشارالیه را با یک‌نفر از محصلین اعزامی که برای این رشته ادبیات معین شده مانعی نمی‌بیند، لذا تمنا دارد که موافقت خود را به سرپرست محصلین اعزامی آن وزارت جلیله اطلاع فرمایید که هرچه زودتر انجام گرفته و محصل مذکور بتواند به فراغت خاطر مشغول تحصیل شود.

[سند شماره ۱۵]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت فلاحت و تجارت و فوائد عامه

دایره استخدام

مورخه ۳ آبان ماه ۱۳۰۷

مقام منیع وزارت جلیله متبوعه دامت شوکته

با تقدیم مراسله نمره (۹۷۹-۱۵۳۰۶) وزارت معارف و ضمیمه آن خاطر مبارک را تصدیع می‌دهد صادق خان هدایت چندی قبل در تعقیب وصول راپورت سفارت شاهنشاهی در پاریس و شرحی که دکنتر معالج او نوشته بود و راپورتی که به عرض رسید تصویب فرمودند، احضار گردد و حسب‌الامر

به آقای ریاضی مراتب ابلاغ گردید که مشارالیه را به ایران روانه کنند. اینک وزارت معارف تقاضا نموده که محصل مزبور با یک نفر از محصلین که از طرف آن وزارت خانه در اروپا مشغول تحصیل هستند و استعداد تحصیل مهندسی را داشته باشد تبدیل شود و صادق خان هدایت جزو محصلین وزارت معارف به تحصیل فلسفه و ادبیات بپردازد. ولی به موجب شرحی که طیبی او نوشته، اساساً توقف این محصل در اروپا و دوری از خانواده خود به حال او مضر بوده و باید هر چه زودتر به ایران مراجعت نماید.

مراسله‌ای هم که دائر به احضار مشارالیه به آقای ریاضی نوشته شده در تاریخ ۸ مهر ۱۳۰۷ ارسال گردیده و ممکن است تاکنون روانه شده باشد و به علاوه از قرار معلوم وزارت معارف از سابقه این محصل اطلاع ندارد زیرا اگر اطلاع می‌داشتند چنین تقاضائی نمی‌کردند. با عرض مراتب فوق هر نوع امر فرمایند اقدام شود.

[سند شماره ۱۷]

طهران ۱۶ شهریور ۱۳۰۹

مقام منبع وزارت جلیله طرق و شوارع دامت شوکته

محترماً به عرض می‌رساند این بنده صادق هدایت چهارسال پیش از طرف وزارت جلیله فواید عامه سابق برای راهسازی به اروپا رهسپار شدم. مدت هشت ماه در مدرسه مهندسی گان مشغول تحصیل بودم. لکن چون آب‌وهوای آن شهر به مزاج این بنده سازگار نبود و مجبور بودم، از این‌رو با اجازه وزارت جلیله به فرانسه منتقل شدم و چون برای تحصیل معماری و راهسازی به فرنگ رفته بودم برای امتثال اوامر وزارت جلیله به مدرسه Travaux Publics داخل و در شعبه ساختمان به تحصیل اشتغال داشتم. تا اینکه دو سال این مدرسه را طی کردم. ولی از آنجائی که تصدیق این مدرسه که دولتی نبود و اهمیت مدارس رسمی را نداشت، خیال ورود به مدرسه معماری را داشتم که در نتیجه مخالفت‌هایی که ذکرش موجب تطویل کلام و تصدیع خاطر مبارک است، اینکار عقیم ماند و بالاخره منجر به این شد که از محصلین وزارت جلیله فواید عامه خارج و جزو محصلین وزارت جلیله معارف شدم و چون پیوسته مخالفت با ورود این جانب به مدرسه معماری دولتی ادامه داشت، ناگزیر به بازگشت به طهران شدم. زیاد [ه جسارت است]؛ امر مبارک است.

نمونه (۵)
 بتاریخ ۸ برج ۱۳۰۰
 تاریخ ۲۳-۶-۱۳۰۰ ضمیمه
 وزارت فلاح و تجارت و فوائد عامه
 اداره کل مزرعه و زراعت
 دایره
 نام
 آقای دکتر محمد علی
 بموجب آقای صادق خان پرایه در ساریه فرود و یک سهم در باب اول
 رسته بر روی این دوره ازال فریه
 از طرف وزارت فلاح و تجارت و فوائد عامه
 اسم صادق خان پرایه
 سن ۳۳ سال
 بیت
 در ساریه قهر
 بی بی عبیده
 بی بی عبیده
 رزق خان قهر
 سرین خان دکتر علی
 محمد علی
 ۷۷
 ل ۱۷۴

[سند شماره ۱]

 وزارت فلاح و تجارت و قریب عامه
 اداره
 حایرة

مورخه ۱۲ کله ماه ۱۳۰۵
 شعبه

۴۲-۴۱

شماره ۴۹۰۹
 ۱/۵/۱ - وزارت فزوه به بی بی محمد حسن خان در مدت سال در بی تحصیل در کسبه لنگه ای بودا کسبه

۱ - پنج صفت برودا درجهت برین پنج صفت وقف در لودا لنگه و در لودا نیت

۲ - در بی محمد حسن خان کسبه نیت در بی تحصیل پنج نظارت وزارت فزوه به باشد

۳ - در بی محمد حسن خان کسبه نیت درجهت برین پنج صفت نیت لنگه ای در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای

بین در بی سال اول را چون نیت آن در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای

۵ - پنج صفت بی بی محمد حسن خان در بی محمد حسن خان در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای

نوله - برین درجهت در مدت دوت پنج کسبه نیت در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای

مبر آورد و سرود در لودا

۶ - برین محمد حسن خان در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای در لودا لنگه ای

۸۴
 ۱۲۷-۱
 ۱

[سند شماره ۲]

نمونہ (۵)

بتاریخ ۲۰ جون ۱۳۰۰

نمبر ۵۰۰۰ ضمیمہ

وزارت فلاحت و تجارت و فوائد عامہ

۵-۵۵۰-۵

ادارہ
دایرہ
تعمیر و مرمت و فوائد عامہ

پہر حق احمد رضا صاحب صاحب
صوبہ پنجاب
دہلی (پنجاب) نو بنگلہ این وقت ریافت نسبت بہ ریافت
کند از طرف این جان احمد در فوق نامہ ہاں تصدیق
کند از طرف احمد رضا صاحب صاحب
تعمیر و مرمت و فوائد عامہ

تعمیر و مرمت و فوائد عامہ

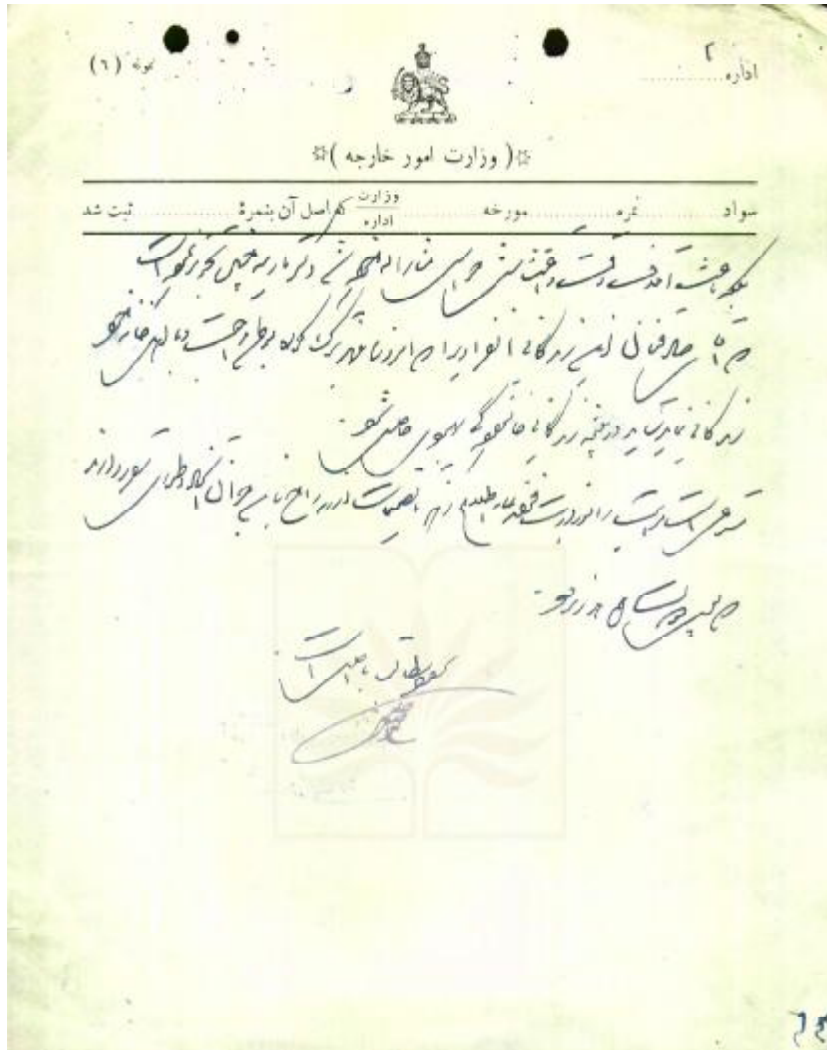

۴۴۲۷

۱۷۳-۱

[سند شماره ۳]

[سند شماره ۸]

وزارت معارف آون و صنایع مستظرفه

شماره ۲۱
تاریخ ۱۱ مالا سنه ۱۳۰۷

شماره ۶۷۹
۱۵۳۰۹

اداره مسو
دايرة

۱۱۱

وزارت معارف آون و صنایع مستظرفه
 معارف آون و صنایع مستظرفه
 در قوه سیم سیموه است و این سیموه را در قوه سیموه
 قوه سیموه و این است در این است در این است
 کلمه معارف آون و صنایع مستظرفه
 این معارف آون و صنایع مستظرفه
 این معارف آون و صنایع مستظرفه
 این معارف آون و صنایع مستظرفه

[Handwritten signature]

۱۹۰۷
۵۱/۱۳

۲۴

[سند شماره ۹]

۹ ژانویه ۱۹۲۸

۵۵۷

(۱۵۹)

مقام شیخ وزارت جیدہ فرانسه

در تعقیب آفرینش ۱۸/۲۳/۱۹۲۲ م. راجع به وزارت معادن و صنایع
 شیمیایی که در این وزارت لیکن چون متفرک از بودجه در اجابت ننمید چنانچه از طرف
 مقام محترم ریاست در راه اعطای شرفی بفرست بجهت دارنده است و از این جهت
 به وزارت معادن و صنایع شیمیایی که در این وزارت قرار دارد و در این وزارت ۲۰ نفر
 مهندسین اعزام از این وزارت که در این وزارت بفرست از این وزارت و از طرف
 دیگر تقدر بکنند که در این وزارت بفرست از این وزارت جیدہ معقد و بنویسند
 بفرست ایران که در این وزارت که این امر باید در ایران بفرست و در این وزارت
 در این وزارت که در این وزارت که در این وزارت که در این وزارت که در این وزارت
 در این وزارت که در این وزارت که در این وزارت که در این وزارت که در این وزارت
 اقدام در وصول داشته اند وزارت جیدہ فرانسه

آقای شیخ وزارت ایران

مقام شیخ وزارت

وزارت معارف آذوقه و صنایع مستظرفه

شماره ۲۱

تاریخ ۱۱ مایه ۱۳۰۷

شماره ۹۷۹ / ۱۵۲۰۹

اداره ...
دایره ...

وزارت معارف آذوقه و صنایع مستظرفه

ماده اول در خصوص ...
ماده دوم در خصوص ...
ماده سوم در خصوص ...
ماده چهارم در خصوص ...
ماده پنجم در خصوص ...
ماده ششم در خصوص ...
ماده هفتم در خصوص ...
ماده هشتم در خصوص ...
ماده نهم در خصوص ...
ماده دهم در خصوص ...

[Signature]

۱۳۰۷
۱۵۲۰۹

[سند شماره ۱۳]

وزارت معارف و اوقاف صنایع متفرقه

ل-۲۱

تاریخ ۱۳۰۷

شماره ۱۸۴۴۲

اداره

دایره

ادارت معیه و ایداد

درستیب بر سر ۱۳۱۸
 معسر اعزالی ان وزارت معیه و ایداد
 نامه که در وقت معیه و ایداد در
 برینده و اداره این معیه برای
 ابلاغ معسر شد چون در وقت
 ادبیت معسر شده می بیند که
 از تاریخ ۱۳۰۷ و در وقت
 معسر معسر شد

۱۳۰۷
 معسر

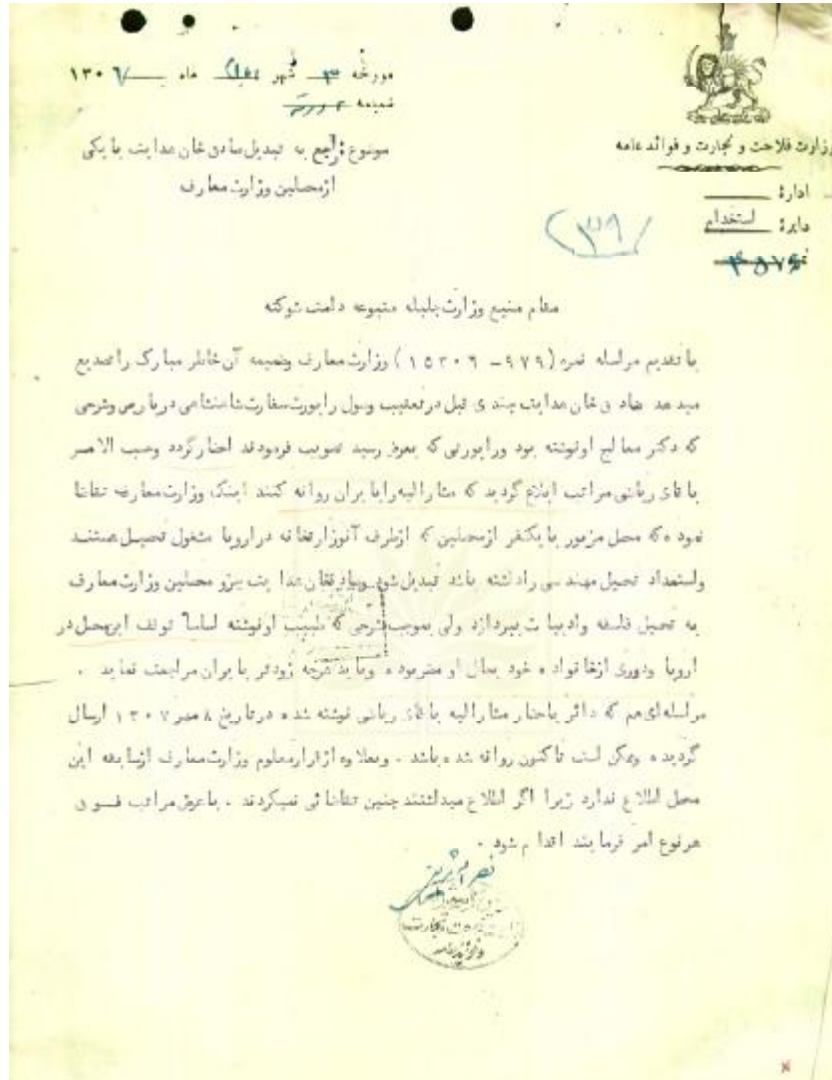
آنرا که در وقت معسر
 معسر معسر شد

دایره
 ۱۳۰۷/۱۸

(۱۳۱۸)

۳۹

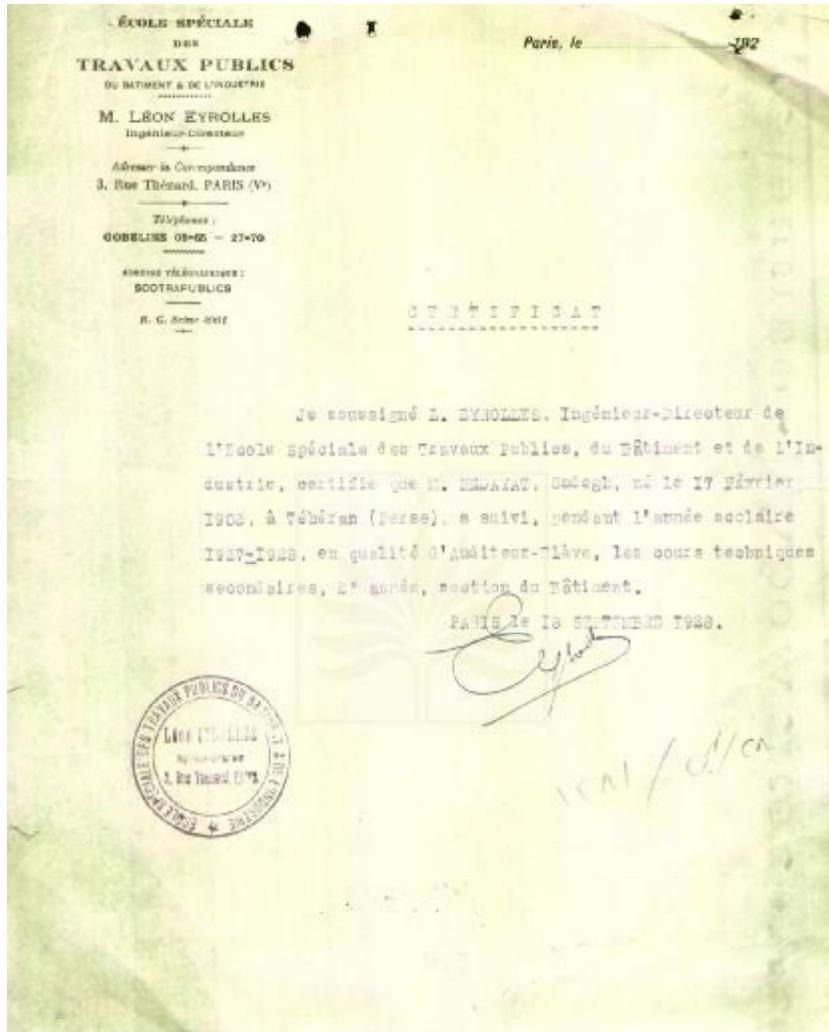
[سند شماره ۱۴]

[سند شماره ۱۵]

مدرک دریافتی هدایت از مدرسه معماری Travaux Publics

[سند شماره ۱۶]

شماره ۱۶
۱۶۸

مقام شیخ ذوات جلیله طریقی و شاعر

محرم بر من بر سر نغمه به صدق در است چو در این زمین از غافل خدای
 جلیله زایر و شاعرین بر راه سوزان در به رسیدم هم است است است است است
 مهندسی گان شوق تصدیق بودم مکن چون آب و بار کن شمع چراغ لغزین
 سادگی و سبب و مجرب بودم از لغزین بود با اصل خدای جلیله توان شست
 شدم و بچرخ بر این کعبه سحر و راه من در بفرستم زنده بودم بر این اعتبار اول
 در وقت جلیله بودم *Travaux Poétiques* و آخر در شعر سخن کمال
 استغفر بگویم تا آنکه در این لغزین در راه اطمنی کردم ولی که گوییم تا تصدیق
 لغزین در راه است که گوییم و اهدای هر که گوییم دانند است فضل و درود
 معذرت را داشته ام از در سبب من لغزین در راه در راه من سبب قطره آمد و تصدیق
 خاطر مبارک است اینک عقیم مانده و بلا سخن میزنم تا بزرگوار
 محصلین ذوات جلیله خدای عالمه ضایع در خود محصلین ذوات جلیله
 معذرت شوم و بچرخ در راه است من لغزین با درود لغزین عین مبارک
 معذرت بر این اهدای است تا گزیر به با بزرگ است بطهران شدم زنده
 در راه مبارک است

[سند شماره ۱۷]

منابع:

- اسحق پور، یوسف (۱۳۷۱). بر مزار صادق هدایت، ایران نامه، ش ۳۹.
- جمشیدی، اسماعیل (بی تا). خودکشی هدایت، نشر آویژه.
- دانایی برومند، مریم (۱۳۷۴). ارزیابی آثار و آرای صادق هدایت، تهران: انتشارات آروین.
- رضی، احمد؛ بهرامی، مسعود (۱۳۸۵). زمینه‌ها و عوامل نوامیدی صادق هدایت، فصلنامه پژوهش‌های ادبی، ش ۱۱.
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی شناسه سند: ۹۹۸/۱۳۴.

